

Zgodovina naših trgov in mest.

19. Vače.

(523 m, 316 prebivalcev.)

Trg je bil last gospodov z Vač (Herren von Watsch); Oto z Vač se omenja l. 1358. Ko je ta rod izumrl, je prešla njegova posest in trg pod Lebeško graščino.

Župnija sv. Andreja je stara. Omenja se že leta 1392, poprej vikariat že 1262. Prvotno je spadala pod Mengeš, ki je obsegal ves svet nad Savo: Dol, Čemšenik, Zagorje, Vače, Moravče in Dob. Moravče so postale samostojna župnija l. 1286., Dob pa l. 1323. Vače, Čemšenik, Dol in Zagorje so ostale podružnice mengeške župnije. Ko je cesar Friderik III. l. 1444. ustanovil v Dunajskem Novem mestu cistercijanski samostan, je podaril samostanu obširno župnijo sv. Petra v Ljubljani. Ko je kmalu potem isti cesar ustanovil ljubljansko škofijo (1462), je šempetrsko župnijo podaril ljubljanskemu škofu, cistercijane pa je odškodoval s tem, da jim je prepustil Mengeš s podružnicami. Cistercijanski opat je l. 1668. prodal mengeško župnijo za 16.000 zlatov stiškemu opatu Maksimilijanu Mottochu (1661—1680). Mengeško župnijo in podružnico so oskrbovali v dušnem pastirstvu vikarji cistercijanskega samostana v Dunajskem Novem mestu, pozneje pa vikarji stiškega opata. To je nekako, ko je bil stiški samostan zatrt z dvornim odlokom 25. oktobra 1784. leta.

Rimske izkoptine na Vačah.

Na Vačah se je zgodaj ustanovil vikarijat; kedaj se je to zgodilo, ne vemo. Leta 1473. se omenja vaški vikarij Blaž Prašiček. Za duhovnega pomočnika mu je bil neki Primož Pavlič. Ta je storil svojemu predstojniku veliko krivico, katere ni hotel popraviti. Vikarij se je pritožil pri oglejskem očaku. Ta je poklical Pavliča v Videm na odgovor, kamor pa ni hotel iti. Oglejski oča Marko Barbo (1467—1490) ga je vsled tega izobčil. Pisal je mengeškemu župniku, naj se na prvi slovesni praznik v župniji razglasi izobčenje Primoža Pavliča. Kadar se bo ljudstvo sešlo, tako naroča izobčilno pismo, naj zapoje vsi zvonovi. Sveče naj se prižgo, pa koj ugasnejo. Duhovnik, ki bode pismo ljudem prebral, naj pomeče [ugasnjene sveče po tleh

Naj jih pohodi, potem pa prebere izobčilno pismo. To se je zgodilo na Vačah 28. oktobra l. 1473. Pavlič je moral biti res trdovraten mož. Skoraj poldrugi mesec je nosil občutno kazen izobčenja, preden je poravnal škodo vaškemu vikarju. Ko se je to zgodilo, ga je mengeški župnik Jurij Kralj slovesno odvezal od kazni izobčenja 8. dec. l. 1473. (Izv. M. Dr. 1891. 32.) Leta 1487. se omenja še vikarij Blaž Prašiček, l. 1517. pa župnik. —

Andrej Apfalter, gospodar litijske graščine, je leta 1474. ustanovil na Vačah kaplanijo in večno zgodnjo sv. mašo. (Illyr. Blatt 1840. 97.) Andrej

Apfalter se je bil udeležil l. 1462. z drugimi kranjskimi vitezi osvoboditve cesarja Friderika III., katerega je oblegal njegov uporni brat Albreht VI. z Dunajčani v cesarskem gradu. Drugo leto je bil v odliko imenovan za grofa celjske trdnjave.

Kdaj je bila zidana prvotna cerkev sv. Andreja na Vačah, ni znano. Češčenje sv. Andreja se je začelo širiti na zapadu za časa križarskih vojsk, ko so prepeljali sv. ostanke svetnika leta 1204. v mesto Amalfi. Sedanjo cerkev so zidali po usodnem požaru 8. oktobra 1834., ki je upepelil ves trg, tudi cerkev in kaplanijo. Posvetil jo je leta 1845. ljubljanski knezoškof Anton Alojzij Wolf.

Cerkve sv. Lenarta v Kandršah, sv. Neže v Slivni in sv. Marjete se omenjajo v zapisniku cerkvenih dragocenosti iz l. 1526. Po nesrečni bitki pri Mohaču l. 1526. so postali turški napadi za Kranjsko zelo nevarni. Nadvojvoda Ferdinand I. (1522—1564) je odredil, naj se v teh nevarnih časih spravi vsa cerkvena dragocenost v gradove in mesta. V vojni sili in stiski naj se prekuje vse v denar za vzdrževanje vojske. Cerkvam se je obljubilo povračilo, katerega niso nikdar prejele. V cerkev sv. Križa na Slomšku je udarila 8. septembra l. 1814. strela, katera pa ni užgala.

Iz Vač so se ločile župnije: Šent Lambert 1752., Kolovrat 1753., Hotič 1788., Sava 1809., Sv. Gora 1826.

Novo dvorazrednico na Vačah je blagoslovil moravški dekan Ivan Bizjan 15. oktobra 1906.

Na Vačah je bil rojen Matija Hvale (Qualle). Početne šole je obiskoval v Ljubljani. Izobrazoval se je nadalje na Dunaju in postal magister modroslovja. Bil je profesor na dunajskem vseučilišču. Leta 1510. je postal dekan na fakulteti prostih umetnosti. Bil je sloveč govornik in znamenit humanist. Hodili so ga poslušat vsi stanovi. Med tedanjimi humanisti je zavzemal odlično mesto. Leta 1513. je izdal knjigo »Komentarji k naravni filozofiji, ki stoji na vrhuncu tedanje modroslovne vede. Knjigo je posvetil dvornemu svetniku Pavlu iz Starega grada pri Kamniku. (Izvestja M. Dr. IX. 6; Hoff III.)

Drugi znameniti mož, ki se je rodil na Vačah, je Matej Ravnikar, ki je postal tržaško-koprski škof. Rojen je bil očetu krojaču 20. sept. 1776. Vaški kaplan Jurij Štendler je nagovoril očeta, da ga je poslal v ljubljanske šole. Posvečen leta 1802. je postal takoj učitelj dogmatike v bogoslovju, potem ravnatelj ljubljanske bogoslovnice. Za časa francoske okupacije (1809—1813) je postal ravnatelj vseh šol. L. 1817. je dobil Lambergov kanonikat; 1827. je odšel v Trst, kjer je deloval kot duhovski in šolski upravnik in nadzornik pri pomorskem dežel. poglavarstvu. Cesar Franc I. ga je imenoval 18. septembra 1830. za tržaškega škofa. Papež Gregorij XVI. ga je 30. septembra 1831. potrdil, posvetil ga je ljubljanski knezoškof Anton Alojzij Wolf 18. decembra 1831. Novo mesto je nastopil kot prvi škof zedinjene tržaško-koprške škofije 6. januarja 1832. Umrli je v Trstu 20. novembra 1845.

Vače je ljubil in se vedno nanje spominjal. Večkrat je rekel v težavnih urah: »Vse bom popustil, pa šel za beneficijata na Vače.«

V rojstno hišo na Vačah so vzdali spominsko ploščo, katero je slovesno odkril 13. julija 1890. dr. Josip Vošnjak. Napis se glasi:

V tej hiši je bil porojen dne 20. septembra 1776.
slavni pisatelj slovenski Matej Ravnikar,
prvi tržaško-koprski škof.

Pisateljsko društvo dne 13. julija 1890.

Slavni pisatelj Miklošič v svojih spisih posebno rad navaja zgleda iz Ravnikarjevih knjig. Njegovo slovenščino je visoko cenil eden največjih slovenskih učenjakov-jezikoslovcev.

Cesar Franc I. je na njegovo prošnjo l. 1817. določil, da se bogoslovci drugega letnika uče slovenskega jezika. Tako se je po njegovem prizadevanju dovolila stolica slovenskega jezika v Ljubljani. Udeleževali so se teh predavanj tudi licejski slušatelji. Ta stolica je rodila lep sad, da so v lepšem in čistejšem slogu izhajale-slovenske knjige. Na to stolico je spravil slovečega slovničarja Franca Metelka.

Prva in največja zasluga Ravnikarja je ta, da se je trudil pisati po prosti, nepopačeni narodni govorici. Preden je napisal kak stavek, ga je pretehtoval, je-li ga bo razumel preprosti kmet, kateri ne pozna drugega jezika, kakor materinski.

Kolikokrat so Turki obiskali ta kraj, ni nikjer kaj povedanega. Da so strašili tudi tod, je gotovo. Vsled turške nevarnosti so utrdili ljudje cerkev na Sv. gori. O tej gori piše naš Valvasor (II. 143. VIII. 829), da je točka, ki nudi človeku obsežen razgled, dasi ni višja kakor 849 m. Pobožne vernike vabi na to višavo cerkev »Naše Ljube Gospe«. On jo imenuje »sveto«, ker se je ondi zgodilo veliko čudežev. Cerkev je obdana iz časa turških napadov s taborskim obzidjem. Za njegove dobe (l. 1689) ji je prizidal tedanji župnik Andrej Gollerey kapelico sv. Jožefa. Taborski stolp je služil v mirnih časih ob velikih shodih duhovščini za prenočišče in obednico. Na cerkveno proščenje, dan po sv. Jakobu, je bila še v 17. stol. navada, da je vaški župan iz Revič (Reviče: gorska vas pod Sveto goru) pripravil deželnemu sodniku na gradu Lebek zajutrek, h kateremu je povabil sodnik tudi sosedne plemenitaše. Zajutreka se je udeležil tudi župan. Pri zajutreku je podal na krožniku deželnemu sodniku cekin iz starega, dobrega zlata. Valvasor pove, da je bil sam temu priča, ker je bil večkrat tja povabljen.

Venceslav:

Mlada pesem.

*Na pragu raztrgane bajte stojimo.
Pesem ugaša, umolknil je svet.
Modreci stari oznanjajo zimo,
zemljo, nebo uklenili so v led.*

*V nas pa gorijo neskončni kresovi,
žgejo in žgejo, ogrevajo mrak,
v viharju prepevamo mladi in novi,
v čudežni pesmi nam vriska korak.*

*Daleč je, daleč še zadnja postaja,
kjer se utrudijo mlade noge,
v božje kraljestvo se zemlja presaja,
odkrijmo zaveso do belega dne!*